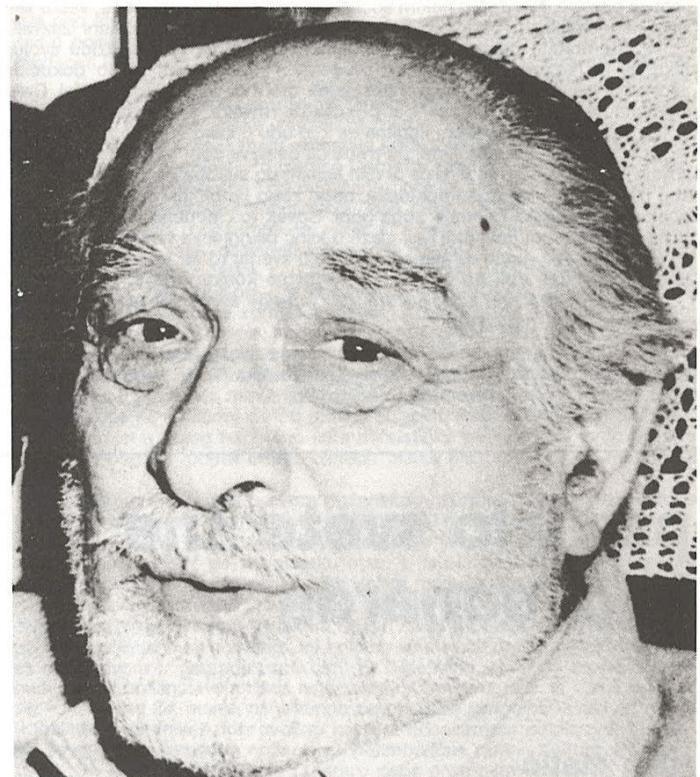

život vredi živeti ako čovek uspe da ga osmisli

(Razgovor s prof. dr Vojinom Matićem)

»Oduvek sam bio čovek koji je morao praktično da radi. Čisto teorijski rad nikad me nije zadovoljavao – tako se lako može zastraniti. Praktični rad je kao neki korektiv« – veli profesor dr Vojin Matić (1911) povodom svog doskorašnjeg rada s mlađim lekarima i psiholožima, kojima je prenosio svoja bogata prishoterapijska iskustva.

Možda je naporno i dugotrajno traganje za pravim oblicima praktičnog rada u psihoterapiji i učinilo da se Vojin Matić, lekar, psihoterapeut, univerzitetski profesor, ne pojavi kao Vojin Matić, pisac, sve do pre desetak godina: *Zaboravljeni božanstva* – pet psihanalitički obojenih eseja iz kulturnologije, simbolologije, mitologije i antropologije – objavljena su 1972. Usledile su prve dve knjige *Psihoanalyse mitske prošlosti* (uskoro izlazi i treća), niz članaka i studija po književnim časopisima. I – jedna još neobjavljena, autobiografska knjiga – *Osmišljavanje*.

● *Imala sam privilegiju da pročitam Vaša »Osmišljavanja« u rukopisu. To je knjiga koja zbuњuje, oduševljava, rastužuje, navodi na razmišljanje. Kako je nastala?*

– Odavno mi mira nije davao osećanje krivice prema nekim prijateljima, jer sam smatrao da bi trebalo uspomenu na njih na neki način zabeležiti. Naročito onaj Moma Katanić, koji je bio jedna od najvećih mojih prijateljskih ljubavi, da kažemo, iz mladosti, koji je streljan 1941., i koji je nekoliko dana pre streljanja bio kod mene. To mi je stalno otežavalo savest. Imao sam utisak da mu treba podići nešto kao spomenik. Imao sam i utisak da je to izvanredan čovek koji je, na žalost, među silnim žrtvama za vreme rata, ostao skoro, kažem skoro, i vrlo dugo, nepoznat. Sada, u poslednje vreme, čujem da se oživljavaju neke uspomene na njega, da ga ljudi pamte, kao i ja što ga pamtim.

Sam toga, bio je tu i čitav niz drugih ljudi o kojima sam mislio, osećao potrebu da pišem – Todor Manojlović, recimo... Pa, onda, one moje uzbudljive uspomene iz zarobljeništva – naročito poslednjih dana, kad sam prvi put video Ruse. Ne znam da li sam dobro da ono veliko ushićenje koje sam tada osetio: ja sam za Ruse oduvek bio više vezan po toj nekoj „ruskoj duši“ nego po nekoj politici. Bila mi je ogromna satisfakcija za sve patnje u logoru kad su došli i ruski zarobljenici – mogao sam nešto da učinim za njih, mogao sam da ih lečim, da saradujem s njima u bolnici. Organizovali smo i čitaličke časove, diskutovali smo. A na kraju, kad su Rusi došli kao oslobođeni, onda se desilo nešto u meni – neko veliko oduševljenje... uspostavio sam, čini mi se, neki kontakt s nečim nepoznatim, nedokućivim... To su, možda, osnovni pokretači celog tog mog zapisivanja. Zapisivanja jednog života koji po poznanstvima s velikim ljudima nije baš bogzna kako bogat, ali koji za mene ipak predstavlja niz prvakasnih doživljaja.

● *Vi ne samo što se sećate, nego svoje uspomene, svoje prijatelje, sebe samog, podvrgavate psihološkoj analizi, preispitivanju.*

– Naravno, oseća se ona moja večna želja da upoznam čoveka. Moj otac je uvek govorio da je »tuda duša mrak« – i ja sam stvarno imao utisak, i ne samo utisak, nego sam proživio život razbijajući se o tu činjenicu da je tuda duša mrak, da čoveku – najbližem i najdaljem – ne možeš da prideš, ne možeš da ga razumeš. Ne zato što on hoće nešto da sakrije, već zato što se tu meša nešto o čemu možda ni sam ne zna.

Kod Dostojevskog, recimo, postoji taj stalni pokušaj – da se pride čoveku, da mu se pruži ruka, da se zagrli. Mi to svaki dan radimo, ali ostaje barijera. Pokušavamo da zagrimo čoveka, pričamo mu, međutim – on ima svoju ogradu... Ceo život sam posvetio baš tome – da tu ogradu na neki način oborim, da sagledam šta je iza nje. Možda sam negde i uspeo...

● *I sve to ste dugo nosili u sebi pre no što ste imali vremena, smogli snage da napišete. Otkud naslov »Osmišljavanje«?*

– Da, ja to nosim u sebi još od 1945. Pisao sam neke fragmente i to je izlazilo po časopisima... Pre izvesnog vremena, jedan prijatelj mi je kazao da bi dobro bilo da to nekako sakupim i izdam, a ja sam se onda setio da postoji i nešto bolje – da od svega napravim celinu.

Ja sam duboko ubeden da život sam po sebi, kao i priroda sama po sebi, nemaju nikakvog smisla, i da smisao koji život ima, i smisao koji priroda ima, da je to onaj smisao koji im mi dajemo.

Hteo sam malo da nadahnem taj svoj život tim razmišljanjima, pa sam knjigu tako i nazvao. Jer, na kraju krajeva, sve što mi dajemo, što smatramo smislim života – ostavljanje potomstva, izvesna dela na, šta znam, literarnim, umetničkom, političkom, ratnom planu – da je sve to duša koju čovek udahnuje životu, a ne nešto što život sam po sebi jeste. Jer, tokom svoje karijere video sam toliko ljudi koji su imali sve i postigli sve – i bili krajnje nezadovoljni, tragični čak, vršili samoubistva. A video sam i lude koji nikad ništa nisu imali, koji su živeli vrlo oskudno u svemu – i bili sretni i zadovoljni.

● *Da li je to mudrost koja se da steći?*

– Mislim da je to uglavnom ono što čovek usisa s majčinim mlekom, ono što čovek u najmlađim godinama stekne, odnosno ono što doda nekim svojim nasleđenim sklonostima. Ceo život će gledati na svet na taj davno određen način, u takvom gledanju će mi i život proći, a on će nešto videti, a nešto neće.

Ne znam da li sam gorak? Mislim da nisam gorak, naprotiv, nalazim da ako čovek uspe da osmisi svoj život – onda ga vredi živeti. Ali, postoji neka, da kažemo, protivrečnost između mogućnosti i želja. Velika.

Mislio sam da posvetim knjigu onima koji nisu izgubili nadu. Jer, na žalost, ima mnogo ljudi koji se pretvore u automate, koji su čak i od razmišljanja digli ruke. Ima ljudi koji besomučno zaraduju, zaraduju do poslednjeg trenutka, pa umru a još nisu zaradili onoliko koliko su želeli da zarade. A pri tom vrlo često iznose da to rade za svoju decu – što je potpuno pogrešno. Jer, oni bi za svoju decu mnogo više uradili da su više s njima, da se više brinu o njima, da im pokažu više ljubavi i interesovanja.

Poznajem ljudi koji nikad nisu uživali, nikad u životu, koji nisu uspevali čak ni godišnje odmore da uzmu, koji su bolesni o vikendu: kad nema posla od jutra do mraka, najedanput su sparušeni, sede kod kuće u depresiji i tek u ponедeljak malo živnu, kad krenu na posao. Za njih je čak i rekreacija obaveza: »Moraš da se rekreiraš da bi zdravije očuvao...« Mislim da je to zato što se nalazimo u jednom prisilno-neurotičnom razdoblju u istoriji: učiti, učiti, učiti... raditi, raditi, raditi... Čovek je od jutra do mraka pod nekom prisilom. I to nam izgleda kao vrhunac nekog napretka...

Čudno... Čoveku su trebale stotine godina da može da radi mnogo. Setite se kako su se naši u Vojvodini bunili kad su hteli da razvojaju granicu i da im daju da kopaju i oru: neće i neće u paore, čovek hoće da bude vojnik...

Nadam se da se bliži kraj tom neurotičnom razdoblju u kojem čovek više ne ume da predahne.

● *A Vi – umete li, možete li Vi da predahnete?*

– Teško. Čak i kad predahnem, uvek nešto uzmem da čitam, da pišem, ili kucam. Tako, iščupam nešto malo za godišnji odmor, jedno vreme... Vrlo je prijatno ne raditi ništa, ali ne može se dugo tako.

● *To neurotično doba obeleženo je ne samo prisilnom potrebom da se radi, već i mnogobrojnim sukobima. Vi ste i o tome pisali, i to vrlo otvoreno.*

– Ono što me naročito zanima jesu takozvani paranoidni sukobi među ljudima. I sam sam ušao u nekoliko takvih paranoidnih sukoba i teško

sam se opeka. Nije reč o nekim socijalnim posledicama po mene, već o velikim nedoumicanjima i unutrašnjim borbama koje su ti sukobi u meni izazvali.

Šta uradi, pitao sam se kako pomoći ljudima da prevaziđu svoju, tako da je nazovem, potrebu za svadom? I možda sam nešto dočekao. Jedna od važnih stvari je ta da s tim čovek mora da se navikne da živi. Da s vremenom na vreme revidira, ili bar pokuša da revidira, svoje stavove.

Pokušavam da kažem ljudima da kad uđe u klinič – ja to zovem klinič – s osobama iz svoje okoline, da treba da postave sebi izvesna pitanja i da shvate da kod druge osobe, pa ni njih samih, do sukoba ne dolazi zbog nekog pametnog ili logičnog postupka, nego zbog patologije koja truje život i onome ko je izaziva u onome koga goni. Čovek to čini nehotice, ubeden da je na pravom putu. Ima ljudi koji ulaze u klinič celog veka i ne mogu od toga da se odvoje i ne mogu da sagledaju sebe u svemu tome. Ima čak i univerzitetskih profesora koji do besvesti gone svoje konkurenete ili saradnike...

● Pokušali ste, kako kažete, da osmislite svoj život tako što ste ga zapisali. A oni koji nisu pisci?

– Postoji jedno spontano osmišljavanje života. Postoji neka vrsta života bez sumnje da li on ima neki smisao ili nema. To je, otrprilike, kao što deca žive, i kao što deo omladine često živi.

poreklo svete ane kod leonarda

vojin matić

Čovek slučajno nalazi samo ono što je dugo tražio.

Kad je pred rat izašlo Rankovo delo »Iznenadeni psiholog«, bio sam zadivljen sposobnošću piscu da sebe analizira. Redao je asocijacije kao u transu, a nije bilo pored njega nikog za koga bi bio vezan. Koga je zamisljao kao svog analitičara? Razgovarao je s njim kao što su španski mističari razgovarali sa svojim bogom, samo bez zanosa i vere u njegovo postojanje.

Zavidio sam mu. I sam sam u sebi osećao sklonost ka psihologiji poznavanja čoveka, i nisam se plašio, ali sam osećao da tako nikad neću moći da analiziram sebe. Ipak, nešto sam postigao.

Ubeden sam da bez poznavanja čoveka – sebe – nema kreativnog rada. To važi za sve vrste umetnosti, nauke, pa i za psihologiju. Ako čovek ne otkloni neke psihološke slepe mrlje u svom razmišljanju, njegov rad se svodi na prikupljanje podataka, pa postaje nesposoban da sagleda čoveka u njegovom istorijskom, kulturnom, socijalnom ili ekonomskom prostoru, prostoru koji nas interesuje; to mu smeta i u prirodnim naukama, kao što se lepo vidi i kod onih koji se bore protiv heliocentrične i Darvinove teorije. Meni je pomoglo bavljenje psihanalizom, mada je nesumnjivo da ima i takvih ljudi koji tu sposobnost poseduju spontano. Vremenom sam otkrio i svoju sposobnost da asociram u dugim vremenskim intervalima, kao što je to pokazao E. Kris.

Evo kako je sve to teklo... Frojdovo delo o Leonardovoj Svetoj Ani odusevilo me je u mladosti. Leonardo, koji je posle majčine smrti odrastao pored žene svog vanbračnog oca, na slici prikazuje Bogorodicu na krilu svoje majke Ane, s malim Hristom, i pri tom do te mere stapa dve žene da izgledaju skoro kao jedna. Frojd je do svog otkrića došao tumačenjem podataka dobijenih iz Leonardovih uspomena na detinjstvo. Nekoliko puta sam čitao taj rad i zadržao sam utisak da se iza Frojdove interpretacije krije još nešto.

Čovek, kad mu se nešto dopadne, uvek ima potrebu da o tome još nešto sazna. Godinama kasnije, kad sam čitao Krisov »Pristup umetnosti«, nekoliko njegovih rečenica kao da su razbudiše moje ljubostipstvo vezano za Frojdov rad. Opisujući svoje poglede na umetnost, on se osvrće i na rad o kojem govorimo: »Jedinstvo ovo troje (svete Ane, Bogorodice i Isusa) nije postignuto samo gestovima; oni, izgleda, kao da se pretpapaju jedno u drugo jer su naslikani u piramidalnoj konfiguraciji. Sličnim sredstvima Leonardo je stvorio nekoliko svojih slikarskih kompozicija od značajnog uticaja na razvoj umetnosti njegovog vremena«. I dalje: »Nemamo odgovora na pitanje zašto je pojedinačni sa istukstvima iz detinjstva i sa posebnim obrascem odbrane, koje je Frojd bio u stanju da rekonstruiše u Leonardovoj životnoj povesti, bio određen da postane veliki stvaralač.« Leonardo je tvorac uzora u umetnosti koji će nadahnjivati umetnike više stoljeća posle njega.

Postavljaju se dva pitanja, od kojih na jedno, kao što i Kris kaže, ne možemo da odgovorimo: zašto se Leonardo smatra velikim umetnikom? Samo stvaranje jedne nove forme u umetnosti ne opravdava tako visoku ocenu. Drugo pitanje je: zašto su toliki slikari nastavili tradiciju koju je on tom slikom stvorio? Na to pitanje, bar delimično, možemo da odgovorimo.

Čovek u svom životu vrlo dugo ima potrebu da se identifikuje s nekim uzorom koji svojim ponašanjem i radom rešava neke njegove psihičke probleme u svakodnevnom životu. Uzor je našao rešenje za određene probleme, a on pokušava da ih iskoristi – da bi se oslobođio ambivalencije, nesigurnosti, i omogućio sebi da energiju koja je bila vezana za te konflikte iskoristi za zadovoljavanje nekih svojih drugih potreba, i hvatanje ukošać s nekim drugim problemima, – što obično nazivamo sazrevanjem. Identifika-

Ja, međutim, nalazim da što je čovek stariji, bar ja, sve više se pita šta je uradio, da li je nešto uradio, i sve više mu je stalo da preživi svoju smrt.

Većina ljudi se tokom života bori za neki smisao, bori se da na neki način preživi, da stekne izvestan ugled, da se pamti. Bori se za nešto, nečim da se zakači za ovu zemlju da ne bi otisao onog trenutka kad ga sahrane. A to je... semešno.

Nekad je čovek verovao da će preživeti tako što će mu duša otici negde, biti u nekom raju, nekom paklu... A danas smo ubedeni da treba nešto učiniti da bi nas ljudi pamtili. Isprazno, i jedno i drugo. Zato je najlepše spontano živeti, nemati potrebu za postavljanjem pitanja.

● Ali, kad ih već...

– Da... kad čovek nema dovoljno životnih sokova u sebi da bezazleni i srećno živi, onda... valjda... pronalazi nekakav surrogat koji se sastoji u tome da se pita ima li smisla to što radi ili nema. Tako, ako hočete, čovek na taj način podziduje svoje osećanje sigurnosti, svoju isprazu potrebu da ga pamte.

● A možda pri tom pomaže drugome da sagleda sebe, osmisli sopstveni život?

– Možda...

Razgovor vodila Jelena Stakić

cijom se čovek oslobođa izvesnog tereta, što doživjava kao olakšanje i što ga vodi većoj slobodi, širini, utoliko većoj ukoliko mu i ostali psihološki mehanizmi dozvoljavaju kreativnost na tom, novopronađenom, polju.

Ponudeni odgovori, naravno, ne moraju uvek da budu i zadovoljavajući, nego mogu imati privlačnost samo za mali krug ljudi, a i oni ga brzo napuštaju jer ne može u dovoljnoj meri da ih oslobođi more traženja. Ima uzora i velikih i malih... Leonardo je jedan od onih koji su otvorili vrata »obecane zemlje« čitavom nizu generacija, pokazao im nepoznato tlo na kojem je bilo izobilja mogućnosti za razna istraživanja. Pre njega mnogi su ga grčevito i uzaludno tražili. Leonardo razmešta figure po dijagonalni i unosi izvesnu dinamiku u ranoresansne statično simetrične raspodjelu masa na platnu.

Krisov prilog izučavanju porekla jednog stila u umetnosti daleko premaša njeno područje, i omogućava nam da sagledamo tvrdokornost s kojom se ljudi dugo pridržavaju nekih tradicionalnih pogleda. Na primer, poznato je da su strašila nastala na osnovu antropomorfizacije percepcija ptica, i malo je verovatno da ptice u njima vide ljudi koji se boje, kao što se to naivno prepostavlja, ali strašila su još uvek u upotrebi, i to širom sveta. Taj fenomen, fenomen pridržavanja nekih rešenja, predstavlja vrlo zanimljivo područje u izučavanju ponašanja čoveka. Mi u psihologiji govorimo o individualnom putu investicija nagonskih težnji tokom razvoja. Čovek tim svojim nagonskim investicijama pozlaćuje svoje prve objekte identifikacije, oca i majku, i druge uzore, a kasnije svi u najčešći bezuspšeno pokušava da ih srstava prema njihovoj »realnoj« vrednosti. Na sličan način on investira i supstituti tih prvih objekata ljubavi: roditeljsku kuću, svoj kraj, svoj narod, običaje, način mišljenja, govor, lokalne uzore. Otud često potiče i motivacija za profesiju kojom ćemo se baviti. I kriterijume lepog, dobrog i pametnog nosimo iz tog doba kad smo štедro delili svoju ljubav i uvažavanje onima koji su nam pomagali da zadovoljimo svoje potrebe, jer smo sami za to bili nesposobni, kad smo se bojali da nas ne napuste. Ponešto od tih naših prvih nagonskih potreba ostaje vezano za te probitne objekte, njihove supstitute i načine njihovog zadovoljavanja naših potreba, dok nam uzor koji biramo pomažu da nešto od tih investicija i oslobođimo i upotrebimo za rešavanje aktuelnih, realnih problema u životu. Tako oslobođena energija može se i sublimirati. Tako nastaje kreativnost, protivrečnost između tradicije i novog... Tradicija predstavlja rezervoar nagonskih težnji koje nas motivišu da o njoj što više saznamo, ali na putu saznanja mi otkrivamo sve više novog. Tako nastalo jedinstvo između tradicije i novog određuje puteve kojima to može da se pronađe i usvoji.

Razmišljamći u tom pravcu, ipak sam osećao da tzv. uzorna kreacija ne može biti sve. Osećao sam da se iza toga krije još nešto, ono što su mnogi pokušali da opisuju kao neuvhvatljivo, nešto što zrači kroz prikazano, što govori direktno, od srca srcu; nesvesno psihanalize, arhetipsko individualne psihologije Junga, mitsko, kako se sve češće zove u umetničkoj teoriji i kritici. To unutrašnje zadovoljstvo nekim predloženim rešenjima mora da je vezano za mnoge probleme s kojima se čovek sreće u životu i s kojima umire. Oni za koje smatra da je pronašao neko rešenje, makar i delimično, urežu mu se duboko u sećanje, i ima utisak da je rešenja za njih celog života naročito tražio.

Kad sam, desetak godina posle čitanja Krisa, došao do Melartove knjige o maloazijskim iskopinama u Čatal Hujuku, ponovo je nešto u meni zazvonilo – kad sam našao na opis jedne dvojne boginje, od belog mramora, na nivou VI. To je ženska figura s dve glave i naznačene četiri ruke, s trupom koji se spaja u predelu pojasa, a autor sam kaže da se, verovatno, radi o dvojnoj boginji kasnije grčke mitologije, Demetre i Kore, koja je nadena u Miken. Vremenski razmak iznosi više hiljada godina. Da se radi o boginjama žita i žetve vidi se po tome što je dvojna boginja jedan od glavnih stubova neolita i zemljoradnje, i to rane – ženske motičke zemljoradnje. To potvrđuje i mit o Demetri u Grčkoj. Ona je naučila zemljoradnji Triptolemu, a Triptolem vozi zmajevska kola, odnosno kola u koja su upregnute svete životinje, što predstavlja i način na koji su se izvodile žrtvene igre. Od tih kola postao je plug, karakterističan za mušku zemljoradnju, koja zamjenjuje motičku. U kole se, do današnjeg dana, kada treba da predstavlja neka simbolična zbijanja ili alegoriju, uprežu razne totem i svete životinje, od lavova i zmija do volova i konja, pri čemu se na njima, po pravilu, vozi neki bog ili boginja, kralj ili kraljica, neka simbolična ličnost koja predstavlja bogatstvo, izbojice i drugo. U psihologiji govorimo o simbolima, prema klasičnoj psihanalizi, ili arhetipovima, kako ih je nazvao Junag, ili fantazmima, prema Melani Klajn.

Nekoliko hiljada godina razmaka između Čatal Hujuka i Miken, u kojoj je, prema Melartu, nađena slična dvojna boginja, mogu da predstavljaju razlog sumnje u srodnost između jedne i druge dvojne boginje. Ipak, kad čovek pomisli na zemljoradničku simboliku naših i mnogih drugih božiljnih